

LBRIS

We know
books

Laura PANĂ

**ISTORIE
REGÂNDITĂ**

CUPRINS

Invitație la lectură.....	5
CUVÂNT INTRODUCATIV.....	11
Capitolul 1.	
MARILE SCHIMBĂRI ȘI ROLUL LOR ÎN ISTORIE.....	15
1.1. Trecut recent și viitor apropiat.....	16
1.2. Revoluții și războaie	25
1.3. Paradigma universală a revoluțiilor	35
Capitolul 2.	
REVOLUȚIILE EUROPENE CONTEMPORANE.	
UN MODEL EXPLICATIV.....	45
2.1. Crizele care au marcat diferitele perioade ale epocii noastre și modul în care au fost ele tratate	46
2.2. Crize travestite în revoluții și revoluții eșuate în crize	49
2.3. Cele 12 revoluții contemporane ca soluții pentru crizele succesive	51
Capitolul 3.	
CELE CINCI REVOLUȚII ROMÂNE.....	65
3.1. Primele revoluții române	65
3.1.1. Cea dintâi revoluție română.....	66
3.1.2. A doua revoluție română	68
3.2. Cea de-a treia revoluție română	72
3.3. A patra revoluție română	80
3.4. Cea de-a cincea revoluție română.....	83
3.4.1. Caracteristici și consecințe	89
3.4.2. Concluzii și perspective: o excepție istorică	94
3.4.3. Influențe și intervenții istorice	96
3.4.4. Excepția istorică explicată printr-o analiză comparativă	104
Capitolul 4.	
ROMÂNIA DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989	109
4.1. Evoluția și starea domeniul economic.....	110
4.2. Relațiile și evoluțiile sociale, educația și cultura	117

4.3. Evoluții politice post-revoluționare.....	125
4.4. Perioada complexă a tranziției și actualul capitalism românesc	130
4.4.1. Situația economică actuală a țării.....	134
4.4.2. Caracteristici ale procesului politic actual.....	138
4.4.3. Stadiul rezolvării problemelor sociale	141
4.4.4. Cursul actual al vieții culturale	143
Capitolul 5.	
CONTEXTE CLARIFICATE CARE IMPUN REGÂNDIREA ISTORIEI RECENTE	147
5.1. De la „vești” din trecut la „data-driven communication”	148
5.2. Noutăți epocale, proceduri eficiente ... de când lumea	158
5.3. Recente experiențe geopolitice românești	168
5.4. Contribuții mai puțin cunoscute la înfăptuirea celeia de-a treia revoluții române	172
Capitolul 6.	
RĂSPUNDERE SOCIALĂ BAZATĂ PE EFICIENȚĂ SISTEMICĂ	189
6.1. Eficiența sistemică.....	191
6.1.1. Eficiența economică.....	193
6.1.2. Eficiența tehnologică	195
6.1.3. Eficiența politică.....	197
6.1.4. Eficiența cunoașterii.....	202
6.2. Răspundere și responsabilitate socială.....	205
6.2.1. Răspunderea socială. Forme, manifestări, moduri de tratare	206
6.2.2. Responsabilitatea socială	210
6.2.3. Responsabilitatea activă	214
Capitolul 7.	
EVOLUȚII GLOBALE COORDONATE ȘI COEFICIENTE.....	219
7.1. Evoluții economice, sociale și politice globale coordonate	219
7.2. Necunoaștere și pasivitate, adevăr și activitate	235
7.3. Activismul fals, comandat sau plătit.....	242

Capitolul 8.	
PERSPECTIVĂ DE 360° ASUPRA SOCIETĂȚII PREZENTE CA FUNDAMENTARE A PREVIZIUNII ȘI ACTIVITĂȚII SOCIALE	261
8.1. Tendințe actuale în viața economică.....	262
8.2. Tendințe curente în managementul afacerilor interne și externe	266
8.3. Tendințe generale actuale.....	270
8.4. Principala tendință generală actuală.....	272
8.4.1. Globalizarea – considerații teoretice și observații socio-politice.....	272
8.4.2. Procesul de globalizare așa cum se manifestă astăzi	276
8.5. Decalajele dintre evoluțiile psihice, cognitive și spirituale ale omului actual	278
8.5.1. Aspectul psihic al evoluției omului	278
8.5.2. Evoluția cognitivă a omului	281
8.5.3. Evoluția spirituală a omului	286
8.6. Modele actuale influente ale dezvoltării societății.....	290
BIBLIOGRAFIE	297

este tentată să accelereze ritmul evoluției societale (și chiar biologice) prin transformări bruște, intense, cu consecințe problematice în viitor, cât și ideea că există legătură și continuitate între aceste fenomene revoluționare. Schimbarea pare a fi în natura lucrurilor și trebuie analizată cu rigoare științifică, ne propune autoarea.

În analiza cauzelor momentelor de inflexiune, autoarea se bazează pe cazul românesc, cu focus pe cinci momente de tip revoluție, cărora le decelează caracteristicile și le evaluează rezultatele obținute din perspectiva evoluției societății. Analiza atinge un subiect sensibil al istoriei românești, perioada tranziției, interogată din punctul de vedere al modului în care schimbarea de sistem a produs rezultatele așteptate de către societate. Totodată, lucrarea încearcă să plaseze evenimentele și direcțiile de evoluție ale României într-un context explicativ mai larg, european și chiar mondial. Prin acest demers se realizează o dublă conexiune: cititorul își apropie, comparativ, fenomene situate uneori la mare distanță culturală, spațială sau temporală și, în același timp, înțelege mai bine legăturile cu exteriorul și reverberațiile internaționale ale mutațiilor decisive petrecute în evoluția istorică a țării noastre.

Conf. univ. dr. Florentina Nițu
Decan al Facultății de Istorie,
Universitatea din București

București,
1 august 2022

Capitolul 1.

MARILE SCHIMBĂRI ȘI ROLUL LOR ÎN ISTORIE

Evenimentele sociale importante și decisive, cele care generează noutate, care deschid perspective favorabile pentru evoluție și chiar pentru dezvoltare, sunt schimbările. Dar schimbarea înseamnă și noi condiții, necunoscut și incertitudine, astfel că, rezultatul și eficiența acțiunii umane rămân, în activități orientate spre schimbare, exact ca la începuturile istoriei, adică riscante, supuse întâmplării și la buna inspirație a persoanelor sau a grupurilor mici încărcate cu răspundere, nu întotdeauna și cu responsabilitate.

Constatăm, în zilele noastre, și revenirea la personalizarea conducerii sistemelor și a activităților importante pentru societate, pentru evoluția ei. Devine un semn de îndrăzneală, în aceste condiții, chiar și explorarea consecințelor conjuncției dintre globalizare și personalizare, cu toate că avem o evidență monoton pozitivă, chiar recent reconfirmată, care arată că aceasta este deja o realitate. Dacă evenimentele importante se desfășoară în contexte excepționale, cum sunt revoluțiile și războaiele sau dacă acestea din urmă au loc concomitent, așa cum s-a întâmplat de câteva ori în istorie, consecințele pot fi previzibile, dar greu gestionabile.

1.1. Trecut recent și viitor apropiat

Istoria evenimentelor decisive (unele conflictuale, ca revoluțiile sau războaiele) este nu numai vastă, ci merge și extrem de mult înapoi în timp. Unii cercetători, dintre cei care au atât o pregătire interdisciplinară, cât și o perspectivă de ansamblu asupra istoriei, consideră chiar că se poate vorbi de o evoluție sau chiar de o dezvoltare a lumii în ansamblul ei.

Este și cazul unuia dintre cei mai importanți istorici români, A. D. Xenopol, care a avut o triplă pregătire universitară (drept, filosofie și istorie), cu titlul de doctor în două dintre domeniile menționate, obținut concomitent cu aceste studii, la două universități germane. În lucrarea sa de teorie a istoriei, în care el include și propria sa teorie istorică, savantul schițează o adevărată sistematică a disciplinelor istorice, așa cum numai Aristotel a reușit, pentru științele vieții.

În tabloul de ansamblu schițat, el distinge, mai întâi, între istorii ale diverselor procese reale și istorii ale cunoștințelor despre evenimente reale. În cadrul acestora din urmă le separă pe cele despre fenomenele imuabile de cele referitoare la fenomenele schimbătoare. În prima subdiviziune a acestora include: Istoria matematicii, Istoria astronomiei, a fizicii, a chimiei, a biologiei și chiar a sociologiei, iar în cea de-a doua: Istoria doctrinelor geologice, Istoria doctrinelor evoluționiste, ca și Istoria concepțiilor istorice.

Clasificarea sa este exhaustivă (așa cum ar trebui să fie orice clasificare), în sensul că obiect al istoriei reale sunt și Dezvoltarea Universului, a Pământului și a Organismelor, iar pe un alt palier, și Dezvoltarea Omului. Istoria care reflectă acest din urmă proces presupune scrierea Istoriei sociale și politice, a

Istoriei limbajului, a Istoriei dreptului, a moralei, religiei, artei și filosofiei¹.

În conformitate cu teoria sa, istoria reală este constituită din serii paralele de evenimente care se petrec în toate aceste domenii și care numai împreună alcătuiesc o istorie completă și veridică. Acest lucru este posibil pentru o unitate istorică, așa cum este o comunitate organizată într-un stat, ceea ce Xenopol a și demonstrat în lucrarea sa în șase volume masive intitulată *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, editată la Paris în 1886.

Care sunt posibilitățile și problemele istoricului care trăiește el însuși într-o perioadă istorică în care se succed sau chiar se suprapun revoluții și războaie? Acesta are la îndemână o abundență de surse documentare despre trecutul îndepărtat și o literatură, de asemenea bogată în materie de previziune istorică (socială, tehnică, științifică și politică), dar are ca scop să explice trecutul recent și să anticipeze viitorul apropiat, pentru a face inteligibilă istoria contemporană.

Pentru început, vom încerca să evidențiem câteva tendințe teoretice actuale care influențează atât conceperea istoriei, cât și consemnarea și interpretarea evenimentelor istorice. Vom aplica apoi propria metodologie de cercetare istorică, bazată pe analiza faptelor istorice și pe studiul documentelor istorice originale, constatările și evaluările făcute pe aceste fundamente fiind apoi folosite pentru a realiza o sinteză istorică rezultată dintr-o documentare foarte concretă, având în vedere că, în mod curent, există deosebiri notabile între faptul istoric și adevărul istoric, stabilit, de regulă, de către câștigătorii marilor jocuri istorice.

¹ Xenopol, A. D., *Teoria istoriei*, Editura Fundației Culturale Române, București, Colecția Cărți fundamentale ale culturii române, 1997, p. 26. Această carte reprezintă traducerea volumului *La théorie de l'histoire, Deuxième édition des Principes fondamentaux de l'histoire*, Ernst Leroux, Paris, 1908.

Relativismul istoric este una dintre aceste tendințe istoriografice actuale, adoptarea acestui tip de atitudine intelectuală ducând, la rândul ei, la alte două poziții teoretice posibile în conceperea și scrierea istoriei. A fost lansată și continuă să fie influentă, astăzi, formula „post-istorie”, argumentată prin realitatea că, în lume este în curs convergența sistemelor sociale diferite, eliminându-se astfel, în mod natural, și orice sursă de diferend sau conflict, ceea ce permite – afirmă promotorii acestei opinii – anticiparea unei societăți viitoare fără istorie, dar, evident, și fără evoluție².

Urmată în mod consecvent, această formulă conduce și la ideea de „post-adevăr”, de vreme ce lipsa dezbaterii istorice, care ar fi corolarul lipsei istoricității, antrenează și lipsa de interes pentru căutarea și stabilirea adevărului istoric. Nu este neapărat nevoie să combatem acest tip de atitudine teoretică, ea urmând a fi validată sau nu tocmai de istoria viitoare, dar putem observa că există chiar mai multe tipuri de argumente împotriva sa, și anume, unele care țin de teoria generală a existenței și altele care provin din teoria generală a cunoașterii, toate acestea pe lângă cele furnizate chiar de filosofia istoriei și de diferitele științe istorice³.

² Oricât de convingătoare ar părea argumentația specifică acestei teorii istorice, formulată de F. Fukuyama, în lucrarea sa, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, în care el prevede încheierea evoluției socioculturale și politice a omenirii, odată cu universalizarea democrației liberale vestice, dar admite producerea unor schimbări în raporturile sociale, ca și a unor „imense războaie spirituale”, constatăm, observând realitatea istorică, evoluții foarte diferențiate, unele neașteptate, iar altele chiar impredictibile pentru neinițiați, ale diverselor țări sau grupuri de state, un exemplu tipic rămânând producerea revoluției române din 1989, dar și evoluția – mai precis, involuția – societății românești din acel moment și până acum.

³ Dacă se încearcă respingerea acestor tipuri de argumente prin observația că acestea se referă la trecut și sunt valabile numai pentru trecut, observația însăși poate fi respinsă de la început ca fiind neadevărată. Fiecare dimensiune temporală a vieții sociale este explorată de cercetarea istorică, după cum alte științe sociale folosesc istoria ca sursă de date, de modele explicative, ca și de temeuri pentru scenariul tendențiale, așa cum se întâmplă în științele prospective.

Prezenteismul este o altă tendință actuală manifestată în conceperea istoriei, respectiv în istoriografie. Conform acestei atitudini teoretice, scrierea istoriei și mai ales identificarea cauzelor, interpretarea efectelor și stabilirea semnificațiilor evenimentelor istorice sunt influențate și de caracteristicile epocii sau societății care este abordată și analizată dar mai ales, de cursul actual și de consecințele previzibile ale evenimentelor în curs de desfășurare, de sistemul de forțe și de interese care domină în societatea prezentă. În acest fel asistăm, de fapt, prin prisma acestei școli de gândire istorică, la rescrierea permanentă a istoriei din perspectiva prezentului, în care istoricul se află în plină imersiune.

Acesta se poate confrunta cu dificultăți în plus din cauza caracteristicilor epocii în care trăiește și pe care o cercetează. Astfel, cu prilejul inaugurării unui laborator de cercetare al Academiei Române au fost formulate și percepții sau opinii ale unor profesioniști în științe sociale în legătură cu modul actual de organizare și de evoluție a societății românești, care oferă un teren propice pentru influențe informaționale defavorabile, favorizând în schimb așa-numitul război informațional, dus prin diseminarea unor știri false și prin comentarii tendențioase, care pot duce la sabotarea realizării unor proiecte sociale democratice promovate.

Mai concret, economistul D. Dăianu a caracterizat situația din țara noastră și, mai ales, climatul instalat la vârful conducerii administrative și politice prin fragmentare, confuzie și criză. La rândul său, istoricul D. Dungaci a arătat că neîncrederea în lideri și în instituții, care domnește astăzi în țara noastră și este evidențiată prin cercetări sociologice concrete, face să se aplice perfect teoria conform căreia o știre falsă percepută ca adevărată devine adevărată prin consecințe. Practic, oamenii certifică, prin

activitățile lor inițiate prin prisma consecințelor anticipate ale situației relatate în știrea neadevărată, validitatea acesteia.

Problematica scrierii istoriei a fost într-un mod strălucit tratată la noi încă de către A. D. Xenopol, care formulează, așa cum am arătat mai înainte, și teoria seriilor istorice, bazată pe explicația cauzală, spre deosebire de teoria legică asupra istoriei, fundamentată pe generalizare. Pentru a ilustra explicația cauzală, considerată a fi cea științifică, el trimite, în cadrul capitolul al XII-lea, intitulat „Concepția despre istorie”⁴, la argumentarea continuității populației dacice și, mai apoi, românești din actualele hotare, înainte și după stăpânirea romană, făcută în lucrarea sa, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, deja menționată.

Un gânditor de astăzi, recunoscut pentru lucrările sale din epistemologia aplicată, critică supraestimarea explicației cauzale, mai ales când este aplicată evenimentului rar, pentru că poate genera impresia falsă a înțelegerii unui fapt sau eveniment, cercetătorii fiind tentați să inventeze, pur și simplu, o cauză sau o relație cauzală pentru a-l explica⁵. Evident, observația este și mai adecvată în cazul evenimentului unic. Același autor se poziționează și împotriva suprainterpretării, care se combină, deseori, cu compactarea relatărilor privitoare la „adevărurile brute” și cu eludarea „evidenței tăcute”.

Xenopol însuși precizează, chiar din prima pagină a cărții sale despre teoria istoriei, că nu a dorit să realizeze o filosofie a istoriei și nici măcar o explicare sau o interpretare a evenimentelor generate de specia umană, ci își propune numai să stabilească principiile pe care se bazează cunoașterea trecutului, să demonstreze caracterul perfect științific al acestei cunoașteri și

⁴ Xenopol, A. D., *Teoria istoriei* (...), p. 344.

⁵ Taleb, N. N., *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*, Penguin Books, London, New York, 2010, p. 63.

să apere istoria de imputările care o privesc. În mod deosebit el respinge „ideea, absolut falsă, că istoriei trebuie să i se aplice principii de investigare folosite de științele naturale; (...) De aici au rezultat teorii istorice, din fericire, complet inaplicabile...”⁶

Într-o altă lucrare a sa, în care el rediscută „ipoteza continuității românilor în țările în care ei locuiesc și astăzi”, nu fără a prezenta și infirma ipoteza opusă, Xenopol aduce o serie de argumente pentru eliminarea ideilor confuze despre metoda istorică și, mai mult, pentru introducerea în universități a unui curs de teorie a istoriei.⁷

Stabilind, în capitolul despre metoda istorică, din același volum, că principalele două surse ale scrierii istoriei sunt monumentele și documentele, savantul român ajunge la o concluzie aparent paradoxală, și anume că „documentele redactate în vederea istoriei merită în genere mai puțină încredere în ce privește conținutul decât cele care nu au fost redactate cu un atare scop”⁸. Fără a adera complet la abordarea factualistă a scrierii istoriei, am folosit întotdeauna această metodologie (în conjuncție, evident, cu alte tipuri de metode istorice) și înainte de a studia cartea de filosofie a istoriei scrisă de A. D. Xenopol, tocmai pentru a fundamenta acest volum de sinteză istorică contemporană.

Problematica istoriografiei a fost reluată, în contexte diferite, în zilele noastre, de către istoricii români. Astfel, cu ocazia lansării primelor patru volume din *Istoria românilor*, la Academia Română, academicianul Dan Berindei anticipa că seria de volume va conține și unul privitor la perioada încheiată prin

⁶ Xenopol, A. D., *op.cit.*, p. 3.

⁷ Xenopol, A. D., *L'hypothèse dans l'histoire*, Communication faite au *Congrès International d'Histoire Comparée* à Paris, le 24 Juillet 1900, Macon, Protat Frères, Imprimeurs, 1901, pp. 12-13.

⁸ *Ibidem*, p. 354.

aderarea țării la NATO și UE și va fi încununată de altul, consacrat istoriografiei. La rândul lor, și alți istorici s-au referit la unele tendințe din istoriografia contemporană, ceea ce indică o convergență a preocupărilor și o disponibilitate a istoricilor pentru un astfel de proiect.

Însă seria de cărți apărută, care conține zece volume, se încheie cu perioada istorică parcursă de români între anii 1948-1989, consacrată drept cea a revoluției și construcției socialiste și caracterizată ca fiind o dictatură comunistă. Volumul referitor la această perioadă include, într-adevăr, în partea a IV-a, și o secțiune dedicată culturii, în care chiar primul text este intitulat „Evoluția istoriografiei”, subiectul fiind tratat pe parcursul a 27 de pagini. Textul se ocupă strict de descrierea și evaluarea felului cum a evoluat scrierea istoriei la români în perioada precizată, cu foarte puține considerații propriu-zis teoretice și metateoretice, ca cele formulate în *Teoria istoriei* a lui A. D. Xenopol.

Pentru fiecare dintre domeniile cercetării științifice a fost prevăzut, dinainte de anul 1948, un anumit rol în construirea noii societăți, arată autorul acestei secțiuni, cele mai expuse domenii fiind filosofia, istoria, științele juridice și filologice. El precizează că valențele legitimizează ale istoriei, folosite de toate regimurile totalitare, erau cu atât mai importante cu cât regimul comunist din România era transplantarea unui sistem străin, nedorit⁹. Același autor deplânge faptul că, în acea perioadă, istoria devine, dintr-o disciplină umanistă, „știința istorică”, și consideră că aceasta nu însemna o ridicare în rang, ci subordonare ideologică¹⁰. Se subînțelege, din această formulare, că autorul citat atribuie un caracter științific tocmai ideologiei dominante.

⁹ Stoica, Stan, *Evoluția istoriografiei*, în: Giurescu, D. C. (coordonator), *Istoria românilor*, Editura Enciclopedică, București, 2013, volumul X, p. 1035.

¹⁰ *Ibidem*, p. 1036.

Perioada 1955-1957 este evaluată în volum ca fiind una de schimbări ideologice și restructurări instituționale devastatoare. Însă, atunci când se face analiza concretă a acesteia, se arată că s-au diversificat publicațiile istorice și s-au înmulțit contactele cu cercetătorii occidentali. În Academie au fost aleși istorici profesioniști și s-au făcut săpături arheologice intense (1948-1957) pentru a fi documentată scrierea istoriei vechi, antice și medievale timpurii a poporului român. S-a realizat apoi, până în 1964, publicarea a patru din cele șase volume proiectate ale primei mari sinteze istorice naționale, ca și editarea corpusurilor de izvoare ale istoriei României (1965-1977).

Se insistă, în partea citată din volum, preponderent asupra evenimentelor politice ale vremii, ca și asupra consecințelor acestora asupra oamenilor – evident, mai ales asupra cercetătorilor din domeniul istoriei¹¹ –, și se discută sumar (pp. 1035-1037) „Noul fond teoretic” al cercetării istorice. Evaluarea de ansamblu a evoluției istoriografiei din perioada analizată este echilibrată, arătându-se că, în ciuda prezenței accentuate a politicului în scrierea istoriei (mai ales în anii '70 și în ultimul deceniu comunist), cercetarea istorică a respectat regulile meseriei¹². În acest fel, „o parte a istoriografiei s-a dovedit (...) valabilă până astăzi, utilă și rezistentă la testul libertății”¹³.

În cartea sa în întregime dedicată teoriei istoriei, A. D. Xenopol semnală o serie de constante ale istoriei românilor, cum sunt identitatea, stabilitatea, unitatea și instituționalitatea, alături de variabile ca: demografia, economia, viața politică, viața științifică, religia și relațiile internaționale. Să observăm că

¹¹ Sunt distinse, din acest punct de vedere, de către autorul citat, trei categorii de istorici: cei persecutați și aruncați în închisori de către decidenții comuniști, până în anul 1964; cei care s-au pretat la compromisuri; cei care și-au construit cariere științifice solide cu păstrarea probității profesionale.

¹² Stoica, Stan, *op.cit.*, p. 1061.

¹³ *Ibidem*, p. 1062.